

IV. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

О.І.Язиков

ГОЛОВНА СТРАТЕГІЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ – ОРГАНІЗАЦІЯ ПОВНОГО РОБОЧОГО ДНЯ УЧНІВ ПТНЗ

Метою особистісно орієнтованої освіти є не тільки виховання особистості, а знаходження, підтримка, розвиток у неї механізмів самовиховання, саморозвитку, адаптації, саморегуляції та інших важливих для успішної життєдіяльності якостей. Система особистісно орієнтованого виховання в навчальних закладах вимагає змін «векторів» у їхній педагогічній діяльності: перейти від освіти як нормативно побудованого процесу (чітко регламентованого) до навчання та виховання як індивідуальної діяльності учня, педагогічної підтримки та корекції. Головним стає не реалізація кінцевих (запланованих) результатів освітнього процесу, а розкриття індивідуальних пізнавальних, творчих та соціальних можливостей кожного учня і визначення та створення у навчальному закладі педагогічних умов, необхідних для їх забезпечення.

Другим важливим моментом реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти є врахування батьківського замовлення на освітнянські послуги, складання індивідуального освітнього контракту та особистісних навчальних і виховних програм, індивідуальної освітньої траєкторії.

«В умовах соціальних, політичних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти значно підвищився попит дітей та їхніх батьків на додаткові освітні послуги, які загальноосвітня школа чи інші середні навчальні заклади задовольнити не в змозі. Розв'язання цієї важливої проблеми полягає в необхідності створення освітньо-виховного поля, відкритої для будь-якої дитини системи соціалізації як найбільш демократичного та гнучкого засобу залучення навчального закладу, сім'ї та громадськості до співпраці у вихованні та розвитку дітей і підлітків» [4, с.83].

Принцип повного робочого дня – це гарантія найбільш ефективного використання навчального та виховного потенціалів навчального закладу, можливість запобігання некерованих виховних впливів поза його межами, засіб постійного моніторингу навчального та виховного особистісного росту учнів. Саме при такій організації роботи професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) зможуть найбільш повно задіяти весь комплекс додаткових освітніх послуг: додаткові заняття з предметів, навчальні консультації, психологічний супровід, медичне спостереження, спортивні, творчі та розвивальні гуртки й секції, інші види додаткової освіти та виховання.

Під додатковою освітою розуміється цілеспрямований процес виховання, розвитку особистості, навчання за допомогою додаткових освітніх програм, послуг та інформаційно-освітньої діяльності за межами основних освітніх програм в інтересах учня, родини, держави.

Організація додаткової освіти в ПТНЗ спирається на такі пріоритетні принципи:

- вільний вибір учнем, його батьками видів та сфер діяльності;
- орієнтація на особистісні інтереси, потреби, здібності учня;
- можливість вільного самовизначення й самореалізації учня;
- єдність навчання, виховання, розвитку;
- практико-діяльнісна основа освітнього процесу.

Використання виховного потенціалу повного робочого дня учня ПТНЗ дозволяє подолати протиріччя між сприйняттям учнем свого вільного (позаурочного) часу як відпочинку і діяльністю освітньої системи в позаурочний час, спрямованої на соціальне й особистісно орієнтоване виховання учня. В даному контексті позаурочна освіта (навчання й виховання) розглядається, насамперед, як процес мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації і професійного самовизначення, а педагог (вихователь) виступає як суб'єкт педагогічної підтримки розвитку і становлення особистості в єдиному, сконцентрованому полі навчально-виховних впливів на учня.

Такий погляд на особистісно орієнтоване виховання запропонував І.Бех, висловлюючи думку про те, що «високозмистовна і в соціальному, і в духовному відношенні, різноманітна в предметному плані спільна діяльність є системоутворювальним чинником особистісно розвивального середовища. Вихованці беруть участь у групових дискусіях на соціально та особистісно значущі теми, у спортивних змаганнях та пізнавальних конкурсах, у пісенних і танцювальних фестивалях тощо. Особливе місце в цій системі посідає трудова діяльність: участь в екологічних акціях, допомога людям похилого віку, праця із самообслуговування» [2].

У свою чергу, виховання як складова навчально-виховного процесу при повному робочому дні виступає також як частина процесу соціалізації, спеціально організованого процесу засвоєння учнівською молоддю соціально визнаних цінностей, формування нормативних якостей особистості та зразків поведінки.

Організаційна структура повного робочого дня створюється у ПТНЗ як додаткова освітня структура, де є всі умови для всебічного розвитку особистості, широко розвинута позаурочна діяльність, існує діюче самоуправління учнів. Вона стає організатором усієї життєдіяльності учня, допомагає йому розвинути творчі здібності, визначити професійні якості, підготуватися до адаптації в житті.

Особистісні якості, які дозволяє розвинути в учнів ПТНЗ

організація повного робочого дня, можна подати у вигляді чотирьох блоків (що є найбільш актуальними для розвитку особистості на сучасному етапі):

- соціально активна життєва позиція, участь у суспільній роботі, колективізм та ін.;
- дисциплінованість, старанне відношення до навчання, роботи;
- якості, що характеризують культурно-пізнавальну діяльність і активність, раціональне використання вільного часу, прагнення до отримання нових знань;
- повага до інших людей, чесність, щирість, справедливість, толерантність тощо.

Система повного робочого дня учнів ПТНЗ – дуже складне організаційно-педагогічне та соціальне середовище. Вона спроможна вирішувати практично весь комплекс соціальних і психолого-педагогічних завдань, при цьому не послаблюючи, а, навпаки, посилюючи взаємозв'язок навчального закладу з родиною, позаучилищними закладами, із соціумом. Така форма організації навчально-виховного процесу дає можливість запобігти багатьом ускладненням в організації навчально-виробничого процесу, забезпечити вільний вибір учнів за інтересами та потребами, побудувати гнучкий режим дня, який враховує потреби родини та індивідуальні особливості кожного учня.

Таким чином, можна сформулювати визначення системи повного робочого дня ПТНЗ: *система повного робочого дня* – це форма організації навчально-виробничого й навчально-виховного процесу в ПТНЗ, яка дозволяє найбільш повно об'єднати урочну та позаурочну сфери діяльності учня в умовах учнівського та педагогічного колективу, сформувати безперервне в часі та просторі освітнє (навчальне та виховне) середовище навчального закладу, яка сприяє реалізації індивідуальних освітніх траєкторій та маршрутів учнів, об'єднує в єдиний функціональний комплекс навчальний, виробничий, виховний, творчий та оздоровчий процеси.

Система повного робочого дня учнів ПТНЗ дозволяє повніше та ефективніше реалізувати основні ідеї особистісно орієнтованого виховання, а саме:

- створення умов для самовираження, самовизначення кожної конкретної особистості, для розвитку прагнення до безперервної освіти протягом усього активного життя;
- забезпечення інтеграції основної та додаткової освіти;
- створення широкого й емоційно-забарвленого культурного фону для позитивного сприйняття цінностей основної освіти та більш успішного засвоєння їхнього змісту;
- забезпечення взаємодії з родиною, іншими соціально-педагогічними закладами та установами щодо охорони здоров'я молоді та реалізації комплексу заходів з її соціального захисту;

- створення безперервного в часі та просторі виховного середовища (континуума), інтеграція й інтенсифікація всіх позитивних виховних впливів та запобігання негативного виховного впливу з боку оточуючого середовища;

- проведення постійного педагогічного, психологічного та медичного моніторингу розвитку підлітків, здійснення необхідної корекції в разі потреби, створення комфортних умов та сприятливого психолого-педагогічного клімату перебування учнівської молоді в закладі освіти;

- компенсація відсутності в основній освіті тих або інших навчальних курсів, що потрібні учням для визначення свого життєвого шляху, конкретизації життєвих й професійних планів, формування важливих особистісних якостей;

- забезпечення роботи гуртків, секцій різних напрямків: фізкультурно-оздоровчих, естетичних, предметних; організація факультативних занять та консультацій;

- створення умов для активного відпочинку.

Серед умов, що впливають на активну діяльність учнів, важливе місце посідає дотримання певного режиму харчування. У системі повного робочого дня слід мати певні встановлені години прийому їжі. Тривалі перерви в прийомі їжі погано відбиваються на стані здоров'я учнів, на працездатності та якості навчального процесу.

Для збереження високої навчальної активності та високого рівня працездатності учнів необхідно, щоб навчальна діяльність співвідносилася з періодичним відпочинком. Для активного відпочинку в ПТНЗ мають бути обладнані спортивні зали, кімнати та рекреації для різноманітних ігор, спортивний майданчик.

Збалансоване регулювання окремих елементів режиму, дозування часу на кожен із них, розподіл цих елементів та їх зміна в рамках доби, тижня й року покращують можливості освітнього процесу, роблять педагогічний вплив більш стійким та ефективним. Такий режим сприяє виробленню певного ритму діяльності організму підлітків, що має істотне значення для зміцнення здоров'я та підвищення працездатності учнівської молоді, регулює поведінку учнів, привчає їх до порядку, до організації праці та відпочинку, тобто діє дисциплінуюче. За умовою дотримання режиму роботи в учнів розвиваються навички самоконтролю за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог, за станом здоров'я, за динамікою фізичного розвитку.

Крім розробленого режиму системи повного робочого дня, в ПТНЗ мають бути створені відповідні кадрові, фізичні та матеріальні умови для її результативного функціонування:

- приміщення для роботи навчальних груп або груп, організованих за віковим принципом та за однаковими освітніми маршрутами (навчальними програмами);

- обладнані різноакцентовані навчально-виховні фізичні простори (навчальні кабінети, лабораторії, майстерні, бібліотека, комп'ютерний клас, ігротека, медіатека, приміщення для роботи психолога в групах або індивідуально, простір для спілкування, приміщення для самостійних занять);

- відповідність меблів гігієнічним вимогам, віковим особливостям учнів;

- наявність спортивного майданчика, спортивного, актового та тренажерного залів, приучилищної ділянки, різноманітних студій, приміщень для організації додаткового навчання, відпочинку, праці учнів;

- наявність зручних й естетично оформлених медичних й санітарних зон із сучасним обладнанням;

- наявність їдальні;

- відповідність рівня кваліфікації педагогічних кадрів та обслуговуючого персоналу вимогам організації повного робочого дня;

- наявність спеціалістів:

- для організації медико-психолого-соціальної роботи;

- педагогів додаткового навчання;

- керівників гуртків, факультативів, студій та ін.;

- викладачів фізичної культури, які повинні організовувати фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову діяльність в умовах повного робочого дня.

Комплексний підхід до проблеми охорони, збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я дозволяє виділити в системі повного робочого дня підсистему «Школа сприяння здоров'ю», що виконує такі завдання:

1. Здійснення моніторингу стану здоров'я молоді:

- діагностика фізичної та розумової працездатності на початку та у кінці навчального року;

- визначення механізмів адаптації до навчального процесу;

- контроль за станом здоров'я учнів;

- створення умов для розвитку творчої особистості, підвищення інтелектуального потенціалу кожного учня.

2. Проведення оздоровчо-профілактичної роботи:

- забезпечення рухової активності (на уроках, перервах);

- загартування;

- фізіотерапія;

- масаж, самомасаж;

- впровадження здоров'язберігаючих методик: музикотерапія, казкотерапія, танцювально-рухова терапія, малюнкова терапія, ігротерапія, ароматерапія;

- розширення «зеленої зони» на території навчального закладу.

3. Здійснення валеологічної освіти учасників навчально-виховного процесу:

- забезпечення умов для вивчення основ валеології та курсу основ здоров'я;
- опанування батьками валеологічної культури з метою зміцнення здоров'я дітей.

4. Створення позитивного соціально-психологічного мікроклімату в навчальному закладі та навчальних групах:

- формування та розвиток у молоді комунікативних умінь, встановлення міжособистісних відносин з однолітками;
- психолого-педагогічний супровід організації навчально-виховного процесу.

5. Створення сприятливих умов для задоволення різноманітних інтересів підлітків з проблем охорони здоров'я, валеології, медицини, статевого розвитку тощо.

6. Приведення матеріально-технічної бази ПТНЗ у відповідність до сучасних медичних та санітарно-гігієнічних вимог.

7. Організація збалансованого харчування.

Виховний процес у системі повного робочого дня

У виховній роботі системи повного робочого дня закладені широкі можливості для здійснення комплексного підходу до всебічного та цілісного розвитку особистості учня ПТНЗ.

Система повного робочого дня об'єднує соціально-економічні і психолого-педагогічні компоненти навчально-виховного процесу з внутрішніми та зовнішніми по відношенню до ПТНЗ аспектами життєдіяльності підлітків. Система повного робочого дня будується з урахуванням усього комплексу визначаючих його передумов та моментів: інтересів родини, можливостей ПТНЗ, специфіки диференційованої роботи з учнями, намагань, потреб та інтересів самих учнів.

Як відомо, конкретизовані цілі виховання реалізуються в процесі *колективної творчої діяльності* (пізнавальної, суспільно-корисної, трудової, естетичної, спортивно-оздоровчої) учнів, зміст якої в умовах повного робочого дня набуває особливої специфіки та значущості.

Так, наприклад, організація учнівських наукових товариств, клубів, проведення загальноучилищних конкурсів знавців, ерудитів, робота предметних гуртків та реалізація додаткових навчальних програм і виховних проєктів – пізнавальна діяльність – у межах діяльності системи повного робочого дня стає одним з найважливіших засобів виховання у підлітків високої духовної культури, гуманізму, національної гордості, полікультурної та інформаційної компетентностей.

Зростає ефективність *трудової та громадсько-корисної діяльності* як виховного інструментарію, тому що в умовах системи повного

робочого дня вона стає джерелом їхнього розвитку, виховує їхню соціальну активність та відповідальність за доручену справу; учні набувають досвіду осмислення морального сенсу своїх справ, ціннісного ставлення до їх результатів.

Естетичне виховання учнів у системі повного робочого дня, крім традиційних організаційних засобів (театралізація, гуртки, клуби, студії, творчі об'єднання тощо), включає багато інших факторів та елементів: участь у різноманітних виховних проєктах, ознайомлення з навколишньою природою, оформлення приміщень навчального закладу, гуртки художньої творчості, клуби за інтересами, спеціальні лекції, екскурсії, зустрічі з творчими людьми та ін.

Спортивно-оздоровчі заходи у системі повного робочого дня збільшують свій потенціал для сприяння розвитку в учнів цілого комплексу найважливіших моральних та етичних якостей: товарищескості, цілеспрямованості, гуманізму, дисциплінованості, ініціативи. Відбувається це завдяки особистісній спрямованості взаємин між учнями під час підготовки та проведення спортивно-оздоровчих заходів, змагань, тренувань тощо. Спортивні заходи стають, перш за все, школою доброти, людяності, поваги до особистості.

Структура режиму системи повного робочого дня дозволяє поступово переходити від жорсткої регламентації місця, послідовності та обсягу часу діяльності учнів до діяльності, яка будується в основному на саморегуляції і самоконтролі з урахуванням конкретних умов перебування в даному освітньому закладі, здоров'я, інтересів, рівня притягань та загального розвитку конкретного учня.

Додаткова освіта учнів здійснюється в однокласних та різновікових об'єднаннях (клуб, студія, ансамбль, секція, група, гурток, театр тощо). Зміст діяльності таких об'єднань визначається адміністрацією навчального закладу разом з батьками та з урахуванням побажань учнівського колективу. Також учням (за погодженням з батьками) пропонується участь у різноманітних виховних проєктах: добродійні акції, училищні свята, учнівське самоврядування та ін.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що при такому підході до змісту та форм діяльності системи повного робочого дня учня ПТНЗ вона являє собою самостійну програму соціалізації учнів, що передбачає освоєння засобами додаткової освіти навичок творчої, дозвілдової діяльності, досвіду соціальної взаємодії, соціальних ініціатив і проєктів.

Головний виховний ресурс цієї групової роботи – можливість вільно спілкуватися, при цьому значно збільшується питома вага суб'єкт-суб'єктних взаємин та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій. Головними видами мовного спілкування стають обговорення ідей вголос, вислуховування пояснень товаришів і пропозиція своїх пояснень, висування та обговорення робочих гіпотез та шляхів розв'язання

тієї або іншої проблеми. Як зазначив І.Бех [3], «головними умовами формування відповідної мотивації мають виступити спільне переживання вихованцями почуття причетності до особливої дитячої субкультури, яка поєднує в собі романтику й високу соціальну активність, почуття належності до престижної громадської організації, залучення до високих життєвих цілей і цінностей. Для багатьох вихованців обговорення в широкому колі ровесників питань особистісного самовизначення є першою спробою усвідомити своє «Я» і свої можливості».

Виховний процес в умовах групової організації надає можливості педагогічному колективу ПТНЗ вирішувати такі завдання особистісно орієнтованого виховання:

- згуртування колективу як основний «інструмент» психологічного захисту та умова вільного розвитку його членів;
- розвиток соціальних умінь і навичок функціонування колективу в суспільстві (взаємодія учнівського колективу з педагогічним колективом, відносини між різними учнівськими групами, з адміністрацією, з батьками);
- створення сприятливих умов для самоствердження, самовираження, самореалізації кожного члена учнівського колективу;
- психологічна реабілітація, педагогічна підтримка, які попереджають можливі конфлікти, психічні зриви, психологічний дискомфорт особистості учня;
- психолого-педагогічна освіта учнів, проведення постійного психологічного та педагогічного та соціального моніторингу;
- проведення психологічних тренінгів, навчання прийомам саморегуляції та самоуправління;
- створення умов для збереження та зміцнення здоров'я вихованців.

Отже, система повного робочого дня учня ПТНЗ є основною організаційною стратегією реалізації моделі особистісно виховної системи навчального закладу [9, 10, 11], головною технологією виховання якої є **технологія виховного континуума** (безперервного в часі та просторі виховного середовища). Саме об'єднання стратегічного підходу до організації виховної діяльності з її технологізацією в єдиному виховному середовищі навчального закладу значно підвищує його виховний та освітній потенціали, створює умови для більш активного використання зовнішніх виховних впливів, в тому числі – з боку батьків та родини.

Зовнішньою умовою реалізації стратегії повного робочого дня виступає батьківське замовлення на базові та додаткові освітні послуги, внутрішньою – комплекс особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій і суб'єкт-суб'єктних взаємин та психологічний супровід навчально-виховного процесу в навчальному закладі, а також ефективна система організаційного, кадрового, соціально-педагогічного та матеріально-технічного забезпечення перебування підлітка протягом повного робочого дня в просторі-часі ПТНЗ.

Література:

1. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти: Посібник для педагогічних працівників експериментальних навчальних закладів. – Рівне: РДГУ, 2005. – 30 с.
2. Бех І.Д. Психологічні засади побудови виховного простору особистості // Особистість в єдиному освітньому просторі: Матеріали I Міжнародного освітнього Форуму (5-7 травня 2010р., м.Запоріжжя). – <http://ukrdeti.com/firstforum/b3.html>.
3. Бех І.Д., Алексеєнко Т.Ф., Балл Г.О. та ін. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2004. – №4(5). – С.6-30.
4. Біла книга національної освіти України / За заг. ред. В.Г.Кременя. – К.: ТОВ «Інформаційні Системи», 2010. – 183 с.
5. Зязюн І.А. Сучасна освіта в контексті гуманістичної філософії // Діалог культур: Україна у новому контексті: філософія освіти. – Львів: Світ, 1999. – С.5-12.
6. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: Програма. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 80 с.
7. Подмазін С.І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С.37-43.
8. Позашкільна освіта в Україні: Навч. посіб. / За ред. О.В.Биковської. – К.: ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
9. Язиков О.І. Моделювання особистісно орієнтованої виховної системи загальноосвітньої школи // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: Т.І.Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 5 (58). – С.495-500.
10. Язиков О.І. Психологічні аспекти особистісно орієнтованої виховної системи навчального закладу // Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу: Матеріали міжнародної наукової конференції, 21-23 вересня 2009 р. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009. – С.66-69.
11. Язиков О.І. Технологія особистісно орієнтованого педагогічного спілкування в системі виховної роботи навчального закладу // Професійно-технічна освіта: пошуки шляхів оновлення: Матеріали Науково-практичної Інтернет-конференції, 25-30 квітня 2010р. – Донецьк: ІПО УМО, 2010. – С.290-295.